

Ростислав Дмитрович Фанагей

Rostyslav Fanahei

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, Київ (Україна)

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv (Ukraine)

rostyslav.fanahei@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8640-082X

DOI: <https://doi.org/10.34768/spgp-gx88>

INTERNATIONAL
JOURNAL
OF SLAVIC STUDIES

TRANSGRESSIVE, PRAGMATIC
AND SPECULATIVE HORIZONS
OF POPULAR LITERATURE AND
CULTURE

Nr: 3 (2021)

e-ISSN 2658-154X

“Просторова оптика” урбанізму

в українському контексті

Spatial optics of Urbanism in Ukrainian Context

Abstract

The article is dedicated to the actualization of the interdisciplinary spatial perspective as a study of the experience of living-experiencing in the horizon of human history. Despite the fact that increasing attention to the problem of urban space in XX-XXI centuries is caused by intensive industrial and post-industrial urbanization, it's being considered that the city itself has always been the embodiment of social specialization. Now we observe not the formation of a new spatial subject of study, but the "spatialization" of the research perspective. The main trend of modern spatial theory is not just urbanism but its human dimension in sensory fragmentation. According to this, it is assumed that planning and studying of urban space abandon Modern unifying and rational representations of space and re-actualize the rejected sensorial spaces of representation. And although such postmodernization de-differentiation is not neoconservative, in the Ukrainian discourse, these searches for non-repressive solutions are often limited by "rethinking", re-actualization of pre-modern issues – the question of symbols, images, archetypes – or absolutizing of aesthetic-subjectivist perspective.

Although both of these options are reductionist for the study of space – they actualize spatial themes, but not optics – it is a good illustration of the outlined research trend that indicates the prospects for further development of spatial theory in Ukrainian science.

Key words: spatial turn, urban space, practices, urbanism, space of representation.

Ключові слова: просторовий поворот, міський простір, практики, убанізм, простір репрезентації.

Базовою підставою та способом здійснення соціокультурної практики завжди є середовище чи простір буття. Іншими словами – простір для людини завжди є соціальним і завжди є проблемою, яку людина концептуалізує самою своєю практикою. Соціальний простір в своїй єдності із соціальною практикою не просто проживається, але й «переживається» та з певного періоду осмислюється кожною людиною. Сучасні глобалізаційні процеси все більше актуалізують необхідність дослідження культури саме в такому інтегративному соціально-просторовому розрізі. Адже вони не просто формують економічний простір товарних потоків чи ускладнюють міську структуру, насамперед, вони утворюють єдиний соціокультурний простір та ставлять перед нами проблему множинності – зокрема множинності конфліктних історій. Але ця множинність є просторова і для наближення до культурної єдності ми потребуємо розуміння саме цього нового просторового порядку.

Просторовий поворот (як і усі інші концептуалізовані повороти в гуманітаристиці ХХ ст.) не є єдиною теорією із спільною методологією та чіткими кордонами. Власне в цьому їх максимальна продуктивність для сучасних міждисциплінарних досліджень культури, або ж навіть можна сказати, що це єдиний можливий спосіб їх розвитку¹. В межах загальної «логіки» поворотів² – просторовий локус є не просто актуалізацією питання простору (в результаті навіть навпаки) та спільної тенденцією його дослідження, це в першу чергу зміна оптики, кута зору оцінки сучасності. Власне це і є головним в ньому - досліджувати через простір, а не сам простір. Це найбільш просто ілюструється реляційним розумінням простору Девідом Харві³: простір існує виключно у відношенні об'єктів та відношенні людини до цього відношення. Бенно

¹ Yuliya Bedash “Prostranstvo kak problema postmetafizicheskoy filosofii”, *Topos* 1 (2009): 94–113.

² Il'ya Inishev “Ikonicheskij povorot” v teoriyakh kul'tury i obshchestva”, *Logos* 1 (2012): 184-211.

³ Devid Kharvi “Prostranstvo kak klyuchevoe slovo”, *Topos* 1 (2011): 10–38.

Верлен⁴ у своєму проєкті географії, як соціальної науки, не хоче розглядати простір і прямо каже: «те що соціальний світ виробляється та відтворюється соціальними діями, означає, що саме дії, а не «простір», складають цей світ»⁵. Тому Д. Харві стверджує: «питання того, що таке простір, замінений питанням: яким чином різні людські практики створюють і використовують різні концептуалізації простору»⁶.

Але що ж тоді має/може розглядатися через цю оптику? Ми б узагальнили це таким чином - повсякденну практику тіла, яка здійснює простір та здійснюється у просторі. Власне «здійснювати/здійснюватися» в їх взаємооберненості постає для нас основною складністю, але це за суттю – «складеність», яка розкривається в своїй розділеності/єдності. Зв'язок тіла та простору ми маємо розуміти як взаємозалежність у сформульованій Анрі Лефевром услід за Ернестом Кассіером практичній тріаді, яка відображає структуру соціального простору в лефеврівському розумінні: соціальна практика (виробництво/відтворення) як сприйняття тілом - проживання, репрезентації простору як осмислення та простори репрезентації як переживання⁷. В даному випадку важливими є два останніх формулювання. Репрезентації простору – це просякнуті знанням концепції простору, які тяжіють до системи вербалізованих знаків. Простори репрезентації - це прихована символічно кодифікована сторона соціального життя, яка фактично виконує натуралізацію через символи пануючих суспільних відносин.

Есенціалізуючи ці категорії можна формулювати певну історію соціального простору та розуміти модернізаційну диференціацію як поступовий перехід від символічних просторів репрезентацій до раціональних репрезентацій простору, які постають «картографуванням» людської практики – з одного боку мова йде про дослідження, з іншого – про свідоме формування нових просторів для здійснення проєктів «підвищення її ефективності»⁸. Останнє можна розуміти й у прямому фукіанському дисциплінарному дусі⁹, і в переносному значенні. Але головним є те що у розумінні і Анрі Лефевра, і Мішеля Фуко в модерному вимірі ці репрезентації як такі

⁴Benno Verlen “Obshchestvo, dejstvie i prostranstvo. Al'ternativnaya social'naya geografiya”, *Sociologicheskoe obozrenie* 2 (2001): 26–48.

⁵ Verlen “Obshchestvo, dejstvie i prostranstvo. Al'ternativnaya social'naya geografiya”, 34.

⁶ Kharvi “Prostranstvo kak klyuchevoe slovo”, 16.

⁷ Henri Lefebvre, *Production of space*, trans. Donald Nicholson-Smith, (Oxford, Cambridge: Basil Blackwell Inc, 1991).

⁸ Michel Foucault, *POWER/KNOWLEDGE Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, (New York: Pantheon Books, 1980).

⁹ Michel Foucault, *Discipline and punish. The birth of the prison*, trans. Alan Sheridan, (New-York, Pantheon Book, 1978).

розуміються інструментами абстрагування, репресування та відчуження людини, або ж якщо менш ангажовано – то як мінімум ефективної структуралізації.

Ми ж хочемо звернути увагу на те, що в сучасних умовах постмодернізаційної дедиференціації відбувається змішування двох модусів соціального простору: раціональне дослідження/планування спрямовується у лоно проживання-переживання: відтворення просторів репрезентації.

Міський простір як дослідницька проблема

Доречним буде питання: про який саме простір йде мова та про яке саме планування йде мова? Наразі відповідь є очевидною: мова йде про міський простір та урбаністику. Саме по собі формування урбаністики відображає по-новому поставлене питання простору – необхідність дослідження для планування. А іншими словами - наділення людиновимірністю – як теоретично, так і практично. Аби було точніше, треба скоріше казати не про урбаністику (бо цей термін розуміється скоріше у практичному вимірі), а про урбанізм, як одночасно і міждисциплінарний тренд, і певну оптику – рефлексованість «стилю життя».

Акцент саме на міському просторі в сучасних надурбанізованих умовах інтуїтивно зрозумілий, але проблематичність щільного проживання спеціалізованої і стратифікованої великої кількості людей (власне розуміння міста Луїсом Віртом¹⁰) вже остаточно досягала на початку минулого століття зокрема Чиказькою школою¹¹. Більш того, на хвилі індустріальної урбанізації місто постало проблемою ще для «мастодонтів соціології» – Георга Зімеля та Еміля Дюркгайма. Але міський спосіб життя для них певним чином еквівалентний наслідкам формування нового режиму накопичення: органічна солідарність обертається міською аномією. І хоча ще не йде наразі мова саме про місто, як історично-самодостатній специфічний спосіб спів-причетності – веберівське «Місто» тут залишається вкрай описовим - формується вектор подальшого формування гуманітарного знання, і, відтак, проблема людини набуває виміру проблеми містянина. Вже для Роберта Е. Парка місто постає головною лабораторією дослідження людської взаємодії¹². Але для нас головним є не

¹⁰Virt, Luis. "Urbanizm kak obraz zhizni". w: *Izbrannye raboty po sociologii: Sb.perevodov*, Luis Virt, 93-118. Moskva: INION RAN, 2005.

¹¹Park, Robert Ehzra. "Gorodskoe soobshchestvo kak prostranstveinaya konfiguraciya i moral'nyj poryadok". W: *Izbrannye ocherki: Sb. Perevodov*, Robert Ehzra Park. Moskva: INION RAN, 2011.

¹²Park, Robert Ehzra. "Predlozheniya po issledovaniyu chelovecheskogo povedeniya v gorodskoj srede". W: *Izbrannye ocherki: Sb. Perevodov*, Robert Ehzra Park. Moskva: INION RAN, 2011.

те, що соціальна наука відповідала на виклик історії - історія почала трансформуватися під впливом міста. Л.Вірт пише, що «місто як спільність розпадається...на розподіл праці, який виходить далеко за межі безпосередньо міста та обплутує собою весь світ»¹³. Трохи пізніше Льюїса Мамфорд¹⁴ стверджував, що місто не тільки концентрує та фокусує різні практики, але й збільшує їх соціальну ефективність і значимість. Це точка максимальної концентрації. Місто є формою та символом інтегрованих суспільних відношень – і в такому випадку ми й можемо сказати про можливість здійснення цих відношень саме у просторі міста. Місто – це не «place for» практик та їх матеріальних локалізацій, це – «seat of», адже воно саме здійснюється практиками, є надлишком їх просторової єдності¹⁵.

Ще пізніше, Джейн Джейкобс скаже, що не сільськогосподарська революція утворила надлишок, як запоруку утворення міст, а самі міста утворили надлишок¹⁶. Більш того, будь-яка принципова зміна в людському суспільстві була зумовлена творчими засобами економії часу за рахунок проживання у концентрованих міських поселеннях. Подібним чином Едвард Соджа стверджує, що міста самі по собі здійснюють каузальний вплив на соціальне життя, більш того, він стверджує, що і А. Лефевр вважає, що усі форми соціального життя та відношень виникають й розвиваються в матеріально реальному та соціально уявному контексті міст¹⁷.

Зворотною стороною формування такої дослідницької перспективи можна вважати трансформації планувальних стратегій – від інженерії до урбаністики – від утворення форм для здійснення функцій до утворення умов для здійснення практики. Акцент саме на спільних (повсякденних) практиках і є тією людиновимірністю міського питання у межах нової просторової перспективи – місто здійснюється в людських практиках, людина здійснюється в міських практиках.

Пост-фордистське місто: зміна повсякденної практики

Але будучи концентрованим втіленням, або навіть джерелом, усієї соціальної системи, міський простір змінює свої практичні настанови в ХХ столітті в загальному руслі зміни режиму накопичення - те «як люди виробляють певну продукцію і як вони

¹³ Virt, "Urbanizm kak obraz zhizni", 117.

¹⁴ Lewis Mumford, *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*, (New-York: Harcourt Brace Jovanovich, INC., 1961).

¹⁵ Lewis Mumford, *The culture of the cities*, (San Diego/New York: A Harvest/HBJ Book, 1970).

¹⁶ Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, (New York: Random House, Inc, 1992).

¹⁷ Ehdvard Soja "Kak pisat' o gorode s tochki zreniya prostranstva?", *Logos* 3 (2008): 130–140.

її споживають»¹⁸ – від фордизму та пост-фордизму. Це перехід до існування капіталу в вимушено глобальному масштабі, який потребує постійного відтворення зв'язку вимушено (тут наразі немає можливості заглиблюватися в це питання) постіндустріального центру та індустріальної периферії.

Проте постфордистські студії не обмежуються цим, так за Девідом Гартманом: «соціальні протиріччя, породжені економічним розвитком, необхідно виражаються у формах культурного виробництва»¹⁹. Так модернізм як культурна парадигма утворився у відповідь на соціальні протиріччя, викликані способом виробництва та споживання фордистського виробництва. Саме масове фордистське виробництво потребувало утворення попиту на продукт та контролю споживання - задля покриття пропозиції єдиним варіантом було залучення робочого класу до споживання. Через тотальний контроль над виробництвом та споживанням людина фордистського суспільства мала перетворитися із суб'єкта на абстрактний об'єкт, який повністю вписаний у раціоналізовану систему та може бути в ній повністю контрольованим. І якщо частина модерністів-авангардистів намагалася ліквідувати лінійність та евклідовий простір для вирішення поставленого питання часу-простору та ідентифікації як певної проблеми, то Ле Кербюзьє не просто утворив машинну естетику, як «нову об'єктивну реальність, яка підпорядковувалася абстрактним раціоналізованим формам фордистського масового виробництва, як результату неунікного матеріального прогресу людства»²⁰, а заклав підвалини планувального мета-проекту.

І хоча постфордистські студії не підпорядковують своє розуміння «культурної парадигми» економічному базису, в таких формулюваннях неможливо розглядати ні сам пост-фордизм, ні «пост-модерність» загалом. Адже перформулюючи наведене вище формулювання можна сказати, що нині соціальні протиріччя, породжені культурним виробництвом, виражаються в економічному розвитку – виробництво підпорядковане споживанню, криза фордистського виробництва була зумовлена необхідністю переходу до спеціалізованих ніш споживання. Тут може виникнути питання - яким це чином ми прирівнюємо культурне виробництво запитам споживання. Пояснити це можна завдяки Скоту Лешу та його «режиму сигніфікації», який існує на

¹⁸ Scott Lash, *The Sociology of Postmodernism*, (London and New York: Routledge, 2013), 11.

¹⁹ Gartman Devid. "Postmodernizm ili logika kul'tury postfordizma?". w: *Postfordizm: koncepcii, instituty, praktiki*, 18-52. Moskva: ROSSPEHN, 2015, 22.

²⁰ Gartman, "Postmodernizm ili logika kul'tury postfordizma?", 26.

рівні із «режимом накопичення» та становить єдність економіки культури і певного «способу сигніфікації». І якщо своєю економікою культури, С. Леш максимально звужує сферу культури, то перехід від модернізму до постмодернізму як зміна способів сигніфікації дозволяє розуміти усе сучасне виробництво як культурне: «Якщо модернізація культури була процесом диференціації, то постмодернізація є процесом де-диференціації»²¹.

Модернізація культури базувалася на раціональній автономізації окремих сфер культури, які у своїй автономності були принципово самореферентними/самовизначеними, як і модерна парадигма в цілому. Постмодернізація призводить до встановлення гегемонії естетичного над етичним та морально-політичним. Якщо доповнювати це «бодріярівщиною», то естетизація стає ядром споживання - не просто як основи режиму накопичення, але і як нової антропології²². На зміну слову, яке у модернізмі грало основну роль у сигніфікації, приходить візуальний образ, який призводить до де-диференціації самої сигніфікації, адже наділяє саму «реальність» значеннями репрезентації, а не навпаки, як було раніше. С. Леш стверджує про перехід від «дискурсивного» означення до «фігуративного/образного» означення, або ж від естетики інтерпретації до естетики відчуттів.

Повернімося до центральної думки - місто почали розуміти/здійснювати не через репрезентації простору, а через реактуалізацію просторів репрезентації. На думку А.Лефевра, саме в урбаністичному модернізмі - у Вальтера Гропіуса та Ле Корбюзьє – вперше було актуалізоване саме виробництво простору. Раціональність та революційність їхніх задумів зробили очевидним факт того, що немає необхідності створювати нові речі, не створюючи нового простору. Така теза розкриває архітектурний модернізм, з одного боку, як ствердження максимально модерної раціональної репрезентації простору, яка реалізується в реальних проектах. З іншого боку, це є способом пошуку вирішення соціальних протиріч, викликаних фордистською індустріалізацією, які можна окреслити тезою Д. Гартмана: «єдиним способом уникнення революційних турбувань була переорієнтація промисловості та культури з метою найбільш повного задоволення потреб мас, особливо в сфері житлового

²¹ Lash, *The Sociology of Postmodernism*, 21.

²² Jean Baudrillard, *The Consumer Society Myths and Structures*, (London: SAGE Publications, 1998).

будівництва»²³. В даному випадку архітектура необхідно була пов'язана з масовим виробництвом та вірою у їх спроможність принести економічний прогрес у маси.

Але фордизм призвів до кризи індустріально розвинутих країн. У таких умовах необхідність стабілізувати вільний ринок призвела до формування теорій «планізму», як на рівні планової економіки Кейнса, так і формування тотальної технократичної концепції. Так Тал Камінер зазначає, що втілення цієї теорії у всіх сферах життя має бути описане як «перетворення суспільства в завод-гігант або величезний конвеєр, тобто утворення суспільства максимальної ефективності та стандартизації»²⁴, яке базувалося на вже сформованих модерністських урбаністичних ідеях.

Зважаючи на те, що плановим методом вирішити кризу організаційно перенасичених національних індустріальних економік не вдалося та відбувся вихід капіталу на глобальний рівень і вимушена постіндустріалізація – сформований модернізмом раціональний міський простір став незадовільним. В умовах глобалізації економіки місто, як центр виробництва, остаточно втрачає своє значення, в той же час режим накопичення потребує міста. І нині стає зрозумілим, що «постфордистське місто – це глобальний центр, орієнтований на залучення фінансового капіталу»²⁵. Розвинуте місто трансформується у центр офісів ТНК та для цього потребує власного брендування задля підвищення конкурентоспроможності – місто має демонструвати «культурну зрілість та життєві сили суспільства, досвідченність керівництва та високий міжнародний статус»²⁶. У таких умовах саме рівень сигніфікації архітектурної практики стає основним у реорганізації міста – «культурна економіка», «культурна індустрія» – та підтримання через місто постфордистського режиму накопичення. Але це певною мірою зовнішній вимір питання, важливішим є увесь рівень повсякденної міської практики, який тепер базується на інфраструктурі «креативного міста»²⁷ для нового інтелектуального креативного класу²⁸.

Отже, постфордистське місто відмовляється від раціональних репрезентацій простору та зосереджується на візуальній естетизованості та чуттєвому рівні повсякденної практики. Ця єдність візуального та практичного здійснюється у певному

²³ Gartman, "Postmodernizm ili logika kul'tury postfordizma?", 18.

²⁴ Kaminer, Tal. "Krizis planirovaniya i postfordistskij gorod". W: *Postfordizm: koncepcii, instituty, praktiki*, 137-156. Moskva: ROSSPEHN, 2015, 139.

²⁵ Kaminer, "Krizis planirovaniya i postfordistskij gorod", 154.

²⁶ Kaminer, "Krizis planirovaniya i postfordistskij gorod", 147.

²⁷ Charles Landry, *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*, (London, Sterling: Comedia, 2008).

²⁸ Richard Florida, *The Rise of Creative Class: and How It is Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, (New York: Basic Books, 2002).

образі міста – не просто у візуальній знаковій статусності міста, описаній вище – а у відкритості «нозі та оку» для проживання-переживання, безвідносно осмислення.

Реактуалізація просторів репрезентації в дослідженні міста: вітчизняний контекст

Такий вектор «розуміння» міста саме у теоретичному дослідженні в західно-європейському просторі склався ще у останній третині 20 століття (зокрема у Кевіна Лінча²⁹), надалі ж він набував все більшої складності та міждисциплінарності. Найбільш показовим прикладом є урбан-естетика, яка демонструє не просто черговий виток посилення інтересу до міста як предмету дослідження, а трансформацію самого теоретичного знання. Так для Арнольда Берлеанта предметом урбан-естетики є «досвід-перебування-в-місті», місто для нього - це специфічний людський досвід. Мова йде про «...перехід від міської естетики (простору як установки) до міського естезису або чуттєвого сприйняття міста (міське довкілля як атмосфера), від простору декорування до простору добробуту»³⁰, для нього «Ідея міста – лише ідеал, ідеал... Воно не є певною сутністю, яку ми переживаємо»³¹. І хоча Є. Буцикіна зазначає, що «сучасні естетичні дослідження ведуться бік-о-бік із більш практично орієнтованими дисциплінами»³², на нашу думку, це є скоріше прикладом внутрішньої зміни теорії під впливом досвіду міста та практики простору в цілому.

У вітчизняному ж дискурсі це питання гостро актуальне саме в останні десятиліття. Але ми звертаємо увагу саме на них не тільки через це, але й через те, що саме в українській рецепції проблематики міста фактурно проявляється специфіка вітчизняної гуманітаристики в цілому. Тут хочеться звернутись до Т. Тхоржевської, для якої «проблемою, вартою уваги, є способи «винайдення традиції» у міському просторі за умов радикальних перетворень»³³. По-перше, це формулювання вказує на теоретичний тренд відмови від репрезентацій простору, адже мова йде для неї, насамперед, про реактуалізацію сільського/плеємінного досвіду, що історично було співставно із пануванням просторів репрезентації, хоча вони ними не обмежуються.

²⁹ Kevin, Lynch, *Image of the city*, (Cambridge, London: M.I.T. Press, 1990).

³⁰ Berleant, Arnold. "Distant Cities: Thoughts on an Aesthetics of Urbanism". W: *Aesthetics beyond the Arts*, Arnold Berleant, 105-115. Farnham, UK & Burlington, VT: Ashgate, 2012, 108.

³¹ Berleant, "Distant Cities: Thoughts on an Aesthetics of Urbanism".

³² Yevheniya Butsykina, "Dosvid perebuvannya-v-misti yak predmet estetyky povsyakdenного", *Doksa* 2 (2019): 196–206, dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188634](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188634), 196.

³³ Tetiana Tkhorzhevska, "Praktyky Osvoiennia miskoho prostoru: vynaidennia tradytsii? ", *Doksa* 2 (2019): 129-139, dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188762](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188762), 129.

По-друге, вона вказує на причини актуальності цього питання в українському контексті, адже ця думка обґрунтовується дослідницею через тези Л. Вірта та Манчестерської школи соціальної антропології - відносно дослідження індустріального міста початку ХХ століття та урбанізаційних процесів в Африці відповідно. Така співставність контекстів вказує на те, що український міський простір тільки зараз стикається із кризою постфордизму, але розуміння напів-периферійного положення у світ-системі диктує необхідність пошуку альтернативних розуміння/здійснення змін. По-третє, постановка проблеми виглядає вкрай неоконсервативно, що гарно відображає так би мовити мета-потребу української гуманітаристики – оформлення національної свідомості в майже пост-колоніальних умовах. Звичайно, що український урбаністичний дискурс не обмежується такими настановами – так згадуються, наприклад, фукіанська розробка Максима Карасьова³⁴, лефевривські конотації у Юлії Дружиніної. Зокрема остання намагається продемонструвати суперечливість простору як результату суспільних практик на протигагу пануючій «серед багатьох дослідників тенденції зводити простір лише до вияву символічного коду, штучно переводячи його у статичний стан»³⁵. Така претензія здається обґрунтованою, але тим не менш саме в таких проявах проступає зазначена нами тенденція. Так симптоматичною є актуальність у вітчизняному дискурсі міфології міста (Олександр Афанасьєв, Ірина Василенко³⁶), символічного виміру (Світлана Стоян³⁷), просторових архетипів (Оксана Кожем'якіна³⁸), тощо.

Стосовно міфології міста треба зробити уточнення – О. Афанасьєв і І. Василенко ведуть мову про текстуальність міста, але не у дискурсивному, а у символічному вимірі. Хоча їхні формулювання, на нашу думку, відсилають до семіотики архітектури Умберто Еко³⁹, більше - вони нагадують семіологічне розуміння міфологічного мета-

³⁴ Maksym Karasiev, “«Dyvni obiekty» u misti“, *Doksa* 2 (2019): 157-169, [dostup 18.10.2021, DOI: https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188637](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188637)

³⁵ Yuliia Druzhynina, “Vyrobnytstvo spilnykh prostoriv yak prysvoiennia miskoho seredovysysha: pereosmyslennia dosvidu budynkiv kultury“, *Doksa* 2 (2019): 170-179, [dostup 18.10.2021, DOI: https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188622](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188622), 171.

³⁶ Oleksandr Afanasiev, Iryna Vasylenko, “Naratyv i symvol v tekstualnomu prochyttanni mista“, *Doksa* 2 (2019): 32-41 [dostup 18.10.2021, DOI: https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188630](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188630).

³⁷ Svitlana Stoian, “Transformatsii symvolichnoi movy arkhitektury v suchasnomu prostori mista: kolizii dialohu ta konfrontatsii“, *Ukrainski kulturolohichni studii* 2 (2019): 98-102, [dostup 10.10.2021: http://ucs-univ.kiev.ua/images/archive/issue5/PRINT_visnyk_kulturolog_252019.pdf](http://ucs-univ.kiev.ua/images/archive/issue5/PRINT_visnyk_kulturolog_252019.pdf)

³⁸ Oksana Kozhemiakina, “Arkhetyp domu v hlobalno-hlokalnykh komfiguratsiiakh suchasnoho mista“, *Doksa* 2 (2019): 32-41 [dostup 18.10.2021, DOI: https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188639](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188639)

³⁹ Eko, Umberto. *Funktsyia y znak. Semyolohyia arkhitektury*. Moskva: Petropolys, 1998, [dostup 18.10.21, https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko_Funk/index.php](https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko_Funk/index.php)

рівня у Ролана Барта⁴⁰. Але у будь-якому випадку акцент робиться саме на конотативному рівні, і модерно орієнтована текстуальність міста як організаційне проектування оберається людиновимірністю в множинності тривкого, але тотального прочитання символічного. З одного боку, вони кажуть, що «уявлення міста у вигляді тексту є спробою осмислення його в якості цілісного простору, в якому імена та символи націлені підкреслювати та “освячувати” його впорядкованість»⁴⁰, але в той же час услід за М. де Серто протиставляють уніфікуючому офіційно-стратегічному прочитанню міста фрагментарне неофіційно-тактичне, надаючи перевагу останньому.

Якщо ж казати про О. Кожемякіну, то вона в прямому сенсі реміфологізує розуміння міського простору. Специфіку міського простору дослідниця розглядає через призму архетипічної тріади Сергія Кримського «Дім-Поле-Храм», в рамках якої «архетип Дому постає локальним виразненням конструювання відкритого життєвого топосу у єдності соціокультурного, природного та сакральнo-символічного»⁴¹. Ця архетипічна тріада у синхронічному вимірі відображає потребу в безпеці та органічній причетності. Реактуалізація останнього вказує на кардинальну зміну перспективи розуміння міського простору, який як проблема поставав до цього диференційованим та сегрегованим. Більш того, міський досвід тут відноситься до «вітальних мереж переплетення матеріального та ідеального»⁴², що повністю корелюється із нашим розумінням просторів репрезентації. І в той же час використана дослідницею тріада, була спрямована С. Кримським першопочатково на дослідження витоків української ментальності.

Наостанок варто розглянути погляд Тетяни Суходуб⁴³, яка відмовляється від соціального простору відношень та постулює необхідність розглядати топоси переживань - місця розгортання особистісних історій. Такий погляд є діаметрально протилежний думці О. Кожемякіної, для якої тріада архетипів є джерелом організації «культурного ландшафту спільного інтересу у вигляді публічного простору “Ми-у-світі”... на відміну від власно-особистого дому як локусу “Я-у-світі”»⁴⁴. А Т. Суходуб пропонує залучення «ландшафтного мислення», в основі якого лежить дослідження зв'язку «місця» (топосу) (і власне місто певним чином редукується до нього)

⁴⁰ Bart, Rolan. “Mif segodnya“. w: *Yzbrannye raboty: Semyotyka. Poetyka*, Rolan Bart, 72-130. Moskva: Prohress, 1994.

⁴¹ Oksana Kozhemiakina, “Arkhetyp domu v hlobalno-hlokalnyh komfiguratsiakh suchasnogo mista“, 107.

⁴² Oksana Kozhemiakina, “Arkhetyp domu v hlobalno-hlokalnyh komfiguratsiakh suchasnogo mista“, 105.

⁴³ Tetiana Sukhodub, “Toposs yak predmets i problema filpspfskogo dyskursu“, *Doksa* 2 (2019): 21-31, dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188617](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188617)

⁴⁴ Oksana Kozhemiakina, “Arkhetyp domu v hlobalno-hlokalnyh komfiguratsiakh suchasnogo mista“, 106.

із процесом особистісного самоусвідомлення - інтелектуального і чуттєвого - «*topos* як “спільне”, навіть розділене з іншими, завжди буде залишатися тільки “моїм”»⁴⁵.

Така суб'єктивізація здається нам в цілому редукціоністською відносно просторової проблематики, але важливим для нашої думки є «пост-гайдегерівське» розуміння дослідницею топосу, як такого, що народжується «присутністю» людини і в той же вписує людину в світ «не стороннім споглядачем чи спостерігачем, а «присутнім»⁴⁶. І хоча варіант Т. Суходуб є не таким радикальним як у Ганса-Ульріха Гумбрехта⁴⁷, для якого просторово-тілесна присутність невід'ємна від тактильного досвіду, він усе одно вписується у його протиставлення «культури присутності» (яка співставна із єдністю просторової практики та просторів репрезентації у термінах А. Лефевра) модерній «культурі значення».

Радикальність Т. Суходуб у її відмові від соціального простору, але саме він в її формулюваннях і може розглядатися нами як панування «значень» та «репрезентацій», які уможливають відношення до «картини світу», як організації не тільки речей та явищ навколо, але й суспільних відносин: «“Місце” (*topos*) як поняття та соціокультурний феномен людського буття прийшло на зміну “простору”...Якщо соціальний простір в цілому фіксував освоєність світу людиною в його історії, то “місце” визначає унікальність буття людини, висвічуючи його справи, життя духа та тіла в контексті особистісної “присутності” в світі»⁴⁸.

Актуалізація міждисциплінарної просторової перспективи, як дослідження досвіду проживання-переживання в горизонті людської історії, в сучасних дослідженнях відбувається більшою мірою відносно критично проблемного міського простору. Але місто завжди саме по собі було втіленням соціальної спеціалізації, і наразі відбувається не формування нового просторового предмету дослідження, а “просторовізація” дослідницької перспективи.

Основним трендом сучасної просторової теорії є не просто урбанізм, а його людиновимірність в чуттєвій фрагментованості. Проектування та дослідження міського

⁴⁵Tetiana Sukhodub, “Topos yak predmets i problema filpspfskogo dyskursu“, 28.

⁴⁶ Tetiana Sukhodub, “Topos yak predmets i problema filpspfskogo dyskursu“, 25.

⁴⁷ Gumbrekht, Hans Ul'rikh. *Proizvodstvo prisutsviya: chego ne mozhet peredat' znachenie*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2006.

⁴⁸ Tetiana Sukhodub, “Topos yak predmets i problema filpspfskogo dyskursu“, 28.

простору відмовляються від модерних уніфікуючих та раціональних репрезентацій простору і реактуалізують відкинуті тілесно-чуттєві простори репрезентації.

І хоча подібна постмодернізаційна де-диференціація не є неокосервативізмом, в українському дискурсі ці пошуки не-репресивних рішень часто обмежуються “перевигадуванням”, реактуалізацією до-модерної проблематики – піднімаються питання символів, образів, архетипів. Іншим же варіантом є абсолютизація естетико-суб’єктивістської проблематики. Хоча обидві ці перспективи є редукціоністськими для дослідження простору – актуалізують просторову тематику, але не оптику – вони в своїй утрованості постають гарною ілюстрацією окресленого дослідницького тренду та вказують на перспективи подальшої розробки просторової теорії у вітчизняній науці.

References

1. Afanasiev, Oleksandr, Vasylenko, Iryna. “Naratyv i symvol v tekstualnomu prochyttanni mista“. *Doksa* 2 (2019): 32-41. Dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188630](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188630).
2. Berleant, Arnold. “Distant Cities: Thoughts on an Aesthetics of Urbanism”. W: *Aesthetics beyond the Arts*, Arnold Berleant, 105-115. Farnham, UK & Burlington, VT: Ashgate, 2012, 108.
3. Druzhynina, Yuliia. “Vyrobnytstvo spilnykh prostoriv yak prysvoiennia miskoho seredovyshcha: pereosmyslennia dosvidu budynkiv kultury“. *Doksa* 2 (2019): 170-179. Dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188622](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188622).
4. Foucault, Michel. *Discipline and punish. The birth of the prison*, trans. Alan Sheridan. New-York, Pantheon Book, 1978.
5. Foucault, Michel. *POWER/KNOWLEDGE Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980.
6. Gartman, Devid. “Postmodernizm ili logika kul'tury postfordizma?”. w: *Postfordizm: koncepcii, instituty, praktiki*, 18-52. Moskva: ROSSPEHN, 2015, 22.
7. Gumbrekht, Hans Ul'rikh. *Proizvodstvo prisutstviya: chego ne mozhet peredat' znachenie*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2006.
8. Kaminer, Tal. “Krizis planirovaniya i postfordistskij gorod”. W: *Postfordizm: koncepcii, instituty, praktiki*, 137-156. Moskva: ROSSPEHN, 2015.
9. Kharvi, Devid. “Prostranstvo kak klyuchevoe slovo”. *Topos* 1 (2011): 10–38.

10. Kozhemiakina, Oksana. "Arkhetyp domu v hlobalno-hlokalnyh komfiguratsiakh suchasnogo mista". *Doksa* 2 (2019): 32-41. Dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188639](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188639).
11. Landry, Charles. *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*. London, Sterling: Comedia, 2008.
12. Lash, Scott. *The Sociology of Postmodernism*. London and New York: Routledge, 2013.
13. Lefebvre, Henri. *Production of space*, trans. Donald Nicholson-Smith. Oxford, Cambridge: Basil Blackwell Inc, 1991.
14. Lefebvre, Henri. *State, space, world : selected essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009.
15. Lynch, Kevin. *Image of the city*. Cambridge, London: M.I.T. Press, 1990.
16. Mumford, Lewis. *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. New-York: Harcourt Brace Jovanovich, INC., 1961.
17. Mumford, Lewis. *The culture of the cities*. San Diego/New York: A Harvest/HBJ Book, 1970.
18. Sukhodub, Tetiana. "Topos yak predmets i problema fil'ospfskogo dyskursu". *Doksa* 2 (2019): 21-31. Dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188617](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188617).
19. Tkhorzhevskaya, Tetiana. "Praktyky Osvoien'nia miskoho prostoru: vynaidennia tradytsii?". *Doksa* 2 (2019): 129-139. Dostup 18.10.2021, DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188762](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188762).
20. Verlen, Benno. "Obshchestvo, dejstvie i prostranstvo. Al'ternativnaya social'naya geografiya". *Sociologicheskoe obozrenie* 2 (2001): 26-48.
21. Virt, Luis. "Urbanizm kak obraz zhizni". w: *Izbrannye raboty po sociologii: Sb.perevodov*, Luis Virt, 93-118. Moskva: INION RAN, 2005.